

1. Inleiding

Maria. Zij noemt zichzelf agnostisch kosmopoliet. Maria is 29 jaar, woont op een zolderkamer in Amsterdam-Zuid en verdient de kost met het ontwerpen van advertenties. Eerst studeerde zij klassieke talen en filosofie, maar later raakte zij meer geïnteresseerd in het creatief schrijven van teksten. Zij beschouwt zichzelf als één van de artistieke jongeren die speciaal voor hun ontplooiing naar Amsterdam zijn getrokken. Haar levensstijl is sterk verbonden met haar werk. Naast de relaties op haar werk heeft Maria echter een aantal vrienden met wie zij haar vrije tijd doorbrengt. Deze vrienden (evenals een aantal familieleden) ontvangt zij meestal apart, omdat ze zo verschillend van aard zijn en zij het beter vindt ze gescheiden te houden. Zij wil zich op haar gemak voelen bij verschillende typen mensen en in allerlei situaties, genietend van de confrontatie met een verscheidenheid aan meningen en intensief gebruik makend van de stad Amsterdam. Als agnost is Maria van mening dat er weinig over de zin van het bestaan bekend is. Hoewel zij vaak over filosofische onderwerpen denkt en discussieert, wil zij er geen definitieve uitspraken over doen en mogelijkheden openhouden. Maria hecht een specifieke betekenis aan haar kleding. Die gebruikt zij als een gevechtsuitrusting en pantser ten opzichte van de buitenwereld. De kleren die zij draagt zijn zorgvuldig uitgekozen op de mensen die zij denkt te ontmoeten en de indruk die zij op hen wil maken. Bepaalde kledingstukken reserveert zij voor speciale, vaak belangrijke, situaties en gelegenheden. Maria tracht haar omgeving bewust te manipuleren, opdat men een bepaalde indruk van haar krijgt. Haar levensstijl kan worden getypeerd als een bewust en actief individualisme van kosmopoliete aard, waarbij aan kleding een speciale symbolische betekenis wordt gehecht¹.

Het bovenstaande is een korte schets van een levensstijl en is hier opgenomen als een eerste concrete invulling van de term waaraan dit artikel is gewijd. Het begrip levensstijl wordt in de sociologische en antropologische literatuur niet eenduidig gebruikt. Bovendien wordt het veelal niet gedefinieerd, en vaak verward met subcultuur. Studies waarin de term levensstijl wordt gebruikt, hebben vooral betrekking op empirisch onderzoek, gericht op het exotische en bizarre, terwijl aan minder opvallende wijzen van leven weinig aandacht wordt besteed. Theorievorming blijkt nauwelijks voorhanden en voor zover aanwezig fragmentarisch en verweven met etnografisch materiaal. De betreffende literatuur is bijna uitsluitend gericht op de Europese en Noordamerikaanse samenlevingen. Het begrip

levensstijl wordt in de urbane antropologie en sociologie met betrekking tot niet-westerse landen verwaarloosd.

Toch is het volgens ons een belangrijk begrip dat verwijst naar het feit dat mensen ook individueel een zekere coherentie aanbrengen in hun levenswijze. Zij ordenen hun rollen waarbij zij aan de ene meer belang hechten dan aan de andere. Zij brengen een zekere consistentie in hun levenswijze aan die een bron is van zekerheid en vertrouwen. Een 'viable, orderly focused lifestyle is a potent source of that pervasive, enduring though dynamic feeling of confidence that one's internal and external environments are predictable' (Taylor en Ford, 1981, p. 342). In de levensstijlschets van Maria komt de coherentie tot uiting in haar bewust, actief individualisme. Zij is een kosmopoliet. In deze schets komt tevens een ander aspect van levensstijl naar voren, namelijk dat van communicatiestrategie. Het beeld dat men van de eigen levensstijl heeft, wordt min of meer bewust als een presentatie van zichzelf uitgedragen. Maria manipuleert haar omgeving: zij ontvangt vrienden en kennissen apart en hecht bijzondere betekenis aan haar kleding ter beheersing van haar imago. Deze twee aspecten van levensstijl, namelijk het streven naar een coherente levenswijze en de communicatiestrategie, zijn volgens ons voldoende reden om het begrip als potentieel waardevol te beschouwen. De focus is daarbij gericht op het individuele niveau, gelegen tussen het subculturele en het (individueel-)psychologische niveau.

Het begrip levensstijl kan nuttig zijn om een gedetailleerder inzicht te verkrijgen in de nuances van urbane samenlevingen in het Westen, maar ook in de metropolen van Azië, Afrika en Latijns-Amerika waar met name de armen over het algemeen als een grote grijze massa worden afgeschilderd met weinig nuanceverschillen in levensstijl.

Deze stand van zaken is voor ons aanleiding in dit artikel een aanzet te geven tot een meer systematische omschrijving van levensstijl. Daarbij hanteren wij een analytische en een synthetische benadering. Allereerst wordt het begrip in vijf dimensies ontleed. Vervolgens wordt aangegeven dat levensstijl niet als een simpele optelsom van deze dimensies kan worden beschouwd. Hier geldt immers dat het geheel meer is dan de som der delen en dat de synthese bij de studie van levensstijlen een vraagstuk op zich vormt.

Ter illustratie zijn in dit artikel een aantal schetsen van levensstijlen opgenomen. Deze zijn gebaseerd op uitgebreide gevalsbeschrijvingen van levensstijlen in de randstad opgesteld in het kader van een Leidse werkgroep over urbane sociologie en antropologie².

2. Analyse

Isabelle. Isabelle is geboren en getogen in Parijs. Ze verhuisde in 1975, een jaar na haar huwelijk, naar Oegstgeest, omdat haar man daar een baan kreeg bij een internationaal

bedrijf. In het begin was zij wat eenzaam, maar na de geboorte van haar eerste kind – al snel gevolgd door een tweede – veranderde haar situatie radicaal. Nu voelt zij zich op haar gemak en brengt zij haar dagen door met de zorg voor haar man en kinderen, winkelen met haar vriendinnen (vrouwen van collega's van haar man) en allerlei andere activiteiten zoals zwemmen en yoga. Dit alles vindt plaats binnen de kleine Franse gemeenschap, want Isabelle is teleurgesteld in het contact met Nederlanders, die zij erg gesloten en weinig gastvrij vindt. Zij hebben ook van die vreemde gewoonten, meent zij. Wanneer zij je 's avonds op de koffie vragen, presenteren zij later op de avond wijn met Franse kaas, terwijl die toch bij de maaltijd horen. Isabelle is dol op koken en het motto van haar levensstijl is dan ook grotendeels gelegen in dit Franse cultuuraspect. De Franse cultuur is zeer belangrijk voor haar en dit accentueert de kloof met de Nederlandse samenleving. Overigens is Isabelle overwegend op Frankrijk en de Franse cultuur georiënteerd: thuis spreekt zij Frans (ze kent geen Nederlands); de kinderen zitten op een Franse school in Den Haag; zij leest Franse kranten; en zij kijkt naar de Belgisch-Franse zender op de televisie. Isabelle is ingekapseld in een kleine groep Franse vrouwen, waarbinnen haar leven zich afspeelt. Daarbij voelt zij zich op haar gemak en zij is van mening dat zij goed geïntegreerd is in Nederland³.

De beschrijvingen van de levensstijlen van Maria en Isabelle bevatten vijf dimensies van het begrip levensstijl, die wij willen onderscheiden, te weten: de morfologie (ruimtelijke omgeving), sociale relaties (netwerken), de institutionele omgeving waarin de levensstijl verankerd is (domeinen), de betekenis die aan de wijze van leven wordt gehecht (zingefing) en de symboliek (stijl).

1. De morfologische dimensie heeft betrekking op het geografische of ruimtelijke aspect van levensstijl. Sommige personen zijn meer aan een bepaalde locatie gebonden dan anderen. Daarom kan een onderscheid gemaakt worden tussen de 'lokaal georiënteerden', die hun activiteiten voornamelijk beperken tot een bepaalde buurt, en de 'kosmopolieten', zoals Maria en Isabelle, die een veel ruimer gebruik van de stad maken en veelal zelfs niet aan één stad gebonden zijn.

2. De sociale relaties en netwerken van relaties vormen één van de meest overheersende dimensies van levensstijl. Hannerz (1980) onderscheidt vier typen levensstijlen op basis van deze dimensie, te weten inkapseling, segregatie, integratie en isolatie. 'Ingekapseld' zijn de zogenaamde 'urbane dorpelingen', die leven binnen een gesloten, veelal op verwanten of op een bepaalde cultuur gebaseerd netwerk waarin de meeste activiteiten plaatshebben. Isabelle is hier een goed voorbeeld van. In het geval van 'segregatie' houdt het individu, zoals Maria, de verschillende netwerken van elkaar gescheiden. Een extreem voorbeeld hiervan is een spion, die twee compleet van elkaar gescheiden netwerken heeft en dan ook twee levens leidt. In ontwikkelingslanden wordt segregatie veelal aangetroffen bij migranten, die hun netwerken zowel in de stad als op het platteland onderhouden. Het grootste aantal levensstijlen wordt waarschijnlijk gekenmerkt door een geïntegreerd netwerk. In dat geval zijn de sociale relaties van een individu over verschillende netwerken verdeeld, die elkaar echter voor een belangrijk deel overlappen. Veelal kennen de personen in de verschillende

netwerken elkaar. Zij worden in ieder geval niet moedwillig gescheiden gehouden. Isolatie is een wijze van leven zonder sociale relaties van enige betekenis, hoewel iedereen in de stad wel enkele contacten heeft in de publieke sfeer. Overigens impliceert een geïsoleerde levensstijl niet noodzakelijkerwijs eenzaamheid.

3. De structuur van sociale relaties en netwerken levert op zich onvoldoende informatie op om iemands levensstijl te ontrafelen, omdat het geen licht werpt op de *inhoud* van de relaties, dat wil zeggen op de activiteiten die in het kader van de relaties binnen verschillende domeinen plaatsvinden. Sommige mensen benadrukken gezinsactiviteiten, anderen hun werk en weer anderen hun vrije tijd. Deze verschillende domeinen met hun typische activiteiten geven op onderscheiden wijzen inhoud aan netwerkstructuren en de meest gewaardeerde rollen, die de basis van identiteit vormen, zijn meestal in één of enkele domeinen gelokaliseerd. Zo is in het geval van Maria het werk overheersend, terwijl bij Isabelle het familieleven centraal staat.

4. Men dient te bedenken dat aan een bepaalde inhoud verschillende betekenissen kunnen worden gehecht, afhankelijk van het wereldbeeld. Taylor en Ford (1981) geven hiervan een voorbeeld. Twee vrouwen gaan vaak naar een bejaardenclub: de één omdat zij eenzaam is en daar gezelschap vindt, de ander echter omdat zij graag mensen wil helpen die het minder goed getroffen hebben dan zijzelf. Hoewel de netwerken van beide vrouwen hun inhoud ontleen aan clubactiviteiten (in het vrijetijdsdomein) hechten zij er een verschillende betekenis aan, omdat zij de activiteiten om uiteenlopende redenen ondernemen. Zij hebben niet hetzelfde motto of *Leitmotiv*; hun zingeving verschilt.

5. De laatste dimensie van levensstijl noemen wij de symbolische of stijldimensie. Deze heeft betrekking op de symbolische waarde die aan voorwerpen, kleding (Maria), kookkunst (Isabelle), taalgebruik, muziek, gebaren en dergelijke kan worden gehecht.

Dit zijn de vijf dimensies die wij aan het begrip levensstijl onderscheiden. Het is opmerkelijk dat in de betreffende literatuur meestal slechts één van deze vijf de nadruk krijgt. Hannerz (1980) bijvoorbeeld richt zich voornamelijk op de dimensie van sociale relaties en netwerken, terwijl Palen (1981) de morfologische dimensie centraal stelt. Het is niet altijd even duidelijk of de desbetreffende dimensie door de onderzoeker of door de onderzochten wordt benadrukt. Onze indruk is dat de onderzoekers vaak de 'kleur' van hun beschrijving aanpassen aan het studieobject, zoals drugsverslaafden, krottenwijkbewoners en punks. Zij negeren voor een deel de aspecten waarvan zij denken dat zij minder relevant zijn voor de beschreven groep. Nooit wordt echter expliciet aangegeven welke aspecten voor een bepaalde levensstijl van belang zijn en welke niet. Daardoor krijgt men de indruk dat het om een oppervlakkig en vaag begrip gaat. Door bovenge-

noemde vijf dimensies te onderscheiden is het mogelijk exacter na te gaan welke aspecten voor een bepaalde levensstijl door de betrokkene zelf van belang worden geacht en welke een minder grote rol spelen. De 'kleur' van een levensstijl is dan afhankelijk van het accent dat door de betrokkene op een van de dimensies wordt gelegd of van de specifieke mengeling van de verschillende aspecten. Zo geïnterpreteerd is het begrip levensstijl niet vaag, wel flexibel. Het richt de aandacht van de onderzoeker op de nuances in levenswijzen, die niet alleen worden bepaald door structurele beperkingen, maar tevens voortspruiten uit een zekere mate van vrije keuze.

Het begrip levensstijl wordt in de literatuur vaak gebruikt bij de beschrijvingen van de manier van leven van *groepen* mensen die op de een of andere wijze een culturele eenheid vormen. In dat geval zijn de termen levensstijl en subcultuur synoniem aan elkaar. Wij menen dat een dergelijke gelijkstelling weinig verhelderend is. Ten eerste omdat subcultuur een afwijking impliceert van datgene wat in de zogenaamde dominante cultuur gangbaar is, terwijl levensstijl naast afwijkend gedrag ook conformistisch gedrag kan omvatten. Ten tweede omdat levensstijl in onze opvatting de sociologische analyse van het individuele niveau benadrukt, terwijl subcultuur uitsluitend betrekking heeft op groepen. Ten derde omdat beschrijvingen vanuit het concept subcultuur in de praktijk veelal tot vrij statische beschrijvingen leiden van bijvoorbeeld de subcultuur in een bepaalde sloppenwijk (Lando Jocano, 1975), arbeidersbuurt (Roberts, 1981) of van andere groepen in steden zoals kosmopolieten of suburbanen (Gans, 1968; Palen, 1981; Gilbert en Gugler, 1982). Sommige van deze studies zijn minder morfologisch van karakter en meer georiënteerd op klasse (Warner en Meeker, 1969) of op de levenscyclus (Brake, 1980). Het begrip levensstijl biedt echter de mogelijkheid van een meer dynamisch perspectief. Een individu, zoals in het navolgende geval van George duidelijk wordt, kan namelijk tijdens zijn leven meerdere levensstijlen doorlopen, een gegeven waaraan bij subcultuurbeschrijvingen weinig aandacht wordt geschonken. Het begrip levensstijl richt de aandacht op de *fluidity of life*, op wat Hannerz (1980) *biographic change* noemt, dat wil zeggen op de verandering in iemands leven welke een belangrijke invloed heeft op diens levensstijl.

George. Zijn motto is tolerantie en hij is altijd bereid zich aan te passen. George geeft de voorkeur aan een paar goede vrienden boven een groot aantal oppervlakkige contacten en kan worden gekarakteriseerd als een wat geïsoleerde kosmopoliet. Hij is geboren op Aruba uit blanke ouders. Zijn vader kwam van het Nederlandse deel van St. Maarten en zijn moeder van het Franse deel. Thuis werd Engels gesproken, hoewel het papiament op Aruba de voertaal is. Toen George 22 jaar oud was, trok hij naar Nederland om in Delft bouwkunde te gaan studeren. Hij was blij de kleine Caraïbische gemeenschap met de sociale controle die hem zo irriteerde te kunnen verlaten. In Nederland bestaat zijn beperkte vriendenkring uit Antillianen en in zijn studie legt hij de nadruk op onderwerpen die op de een of andere manier aan zijn geboorteplaats gerelateerd

zijn. Na zijn afstuderen zal hij daar trouwens toch moeten terugkeren, omdat hij een studiebeurs heeft van de Antilliaanse regering. Zijn verblijf in Nederland heeft zijn leven aanzienlijk gewijzigd; de studie kwam centraal te staan. Deze verandering was zelfs groter tijdens zijn korte huwelijk met een Arubaanse. Hij leefde met haar en haar kind uit een eerder huwelijk in Den Haag. Thuis spraken zij de taal van zijn vrouw, het papiamento, dat hij opnieuw begon te gebruiken en vloeiender leerde spreken dan ooit. Maar na een jaar scheidde zijn vrouw van hem en bleef hij teleurgesteld en wat alleen achter. George heeft nu financiële problemen, waardoor zijn mobiliteit wordt beperkt en hij zijn vrienden minder opzoekt. Na een periode van gezinsleven moet hij zich weer aanpassen aan het vrijgezellenbestaan en de draad van zijn studie opnieuw opnemen⁴.

Juist de analyse van de dynamiek van mensenlevens vormt een belangrijke grond voor het introduceren van een aparte term levensstijl, welke nauw verbonden is met de vrijheid – hoe relatief ook – waarover ieder individu beschikt om zijn of haar leven in te richten. Het begrip is dan ook sterk gerelateerd aan de consumptiesector en de vrijetijdsbesteding. Het is namelijk in de vrije tijd dat mensen veelal over de mogelijkheden beschikken om hun specifieke levenswijze tot uiting te brengen. Ook etiquette is echter een zeer belangrijk middel voor het creëren van bepaalde signalen om zich van anderen te onderscheiden.

De vrijheid om te kiezen voor een bepaalde manier van leven is echter niet onbegrensd en wordt door allerlei structurele beperkingen bepaald, zoals klasse, leeftijd, sekse en etniciteit. Hoewel deze factoren belangrijke restricties inhouden voor de mogelijkheden om levensstijlen te ontwikkelen, verklaren zij het karakter van een bepaalde levensstijl in principe niet. Bovendien vormen zij niet slechts beperkingen, maar tevens een voedingsbodem voor de ontwikkeling van levensstijlen, zodat het beter is te spreken van structurele gegevenheden dan van structurele beperkingen. Het begrip levensstijl willen wij daarom reserveren voor de analyse van de nuances van vrije expressie in relatie tot structurele gegevenheden. Daarbij dient natuurlijk speciale aandacht te worden geschonken aan de tweede component van het woord, namelijk de stijl, want juist met betrekking tot dit aspect bezit de individu een relatief grote vrijheid.

Levensstijlen zijn min of meer bewuste constructies van individuen die worden gebruikt om zich te oriënteren op hun levensmogelijkheden en op de samenleving. Levensstijlen zijn als zodanig dan ook herkenbaar voor de participanten en kunnen niet opgevat worden als pure constructies van de onderzoeker, die een aantal dimensies en variabelen reduceert tot typen onherkenbaar voor de levensstijldragers. Wij definiëren levensstijl daarom als volgt: *een min of meer bewust geconstrueerd, maar veranderlijk oriëntatiekader, dat in tamelijke vrijheid wordt gecreëerd gerelateerd aan bepaalde structurele gegevenheden ter vestiging van een zekere mate van identiteit en communicatiekracht, waarbij de mogelijkheid wordt geschapen voor interacterende individuen om een bepaald gewaardeerd gedragspatroon te volgen en specifieke betekenissen te hechten aan allerlei voorwerpen en expressies.*

3. Synthese

Paul. Volgens Paul kunnen er vier categorieën homoseksuelen worden onderscheiden:

- de geëmancipeerde homo's, die hun seksuele gaardheid hebben geaccepteerd, er zelfs trots op zijn en hun positie in de samenleving trachten te verstevigen;
- de disco-homo's, jong, tamelijk agressief en sterk discriminerend ten aanzien van andere homo's;
- de homoseksuelen die het verbergen. Dezen zijn vaak getrouwd en hebben kinderen. Zij hebben problemen met hun homoseksualiteit en discrimineren homo's in het openbaar;
- degenen die hun homoseksualiteit hebben aanvaard maar er niet mee te koop willen lopen.

Paul plaatst zichzelf in de eerste categorie van geëmancipeerde homo's. Hij hecht enige waarde aan de symbolische dimensie, hoewel die niet het belangrijkste voor hem is. Als hij in de stemming is, gebruikt hij zijn kleding echter zeer bewust. In een lange zwarte cape gehuld, gecombineerd met zwarte laarzen en een rode baret, lokt hij dan op straat commentaar uit. Hij draagt ook een oorbel, hetgeen sommige mensen blijkbaar shockeert. Zo werd hem tijdens zijn artsopleiding aan het Academisch Ziekenhuis verboden deze oorbel te dragen, omdat de patiënten zich eraan zouden storen. Er waren echter wel verplegers die een oorbel droegen, waaraan de patiënten zich blijkbaar niet stoorden. Paul heeft dan ook het idee dat hij gepakt werd op het feit dat hij als arts tevens homo is, hetgeen blijkbaar minder geaccepteerd is dan de homo-verpleger. Paul vertelt dat er naast kleding vele andere signalen zijn waaraan men homo's kan herkennen; non-verbaal gedrag speelt daarbij een belangrijke rol. De ontdekking van zijn homoseksualiteit was een grote schok voor hem. Het veranderde zijn toekomstverwachtingen volledig. Tot dan toe had hij het bekende stereotiepe beeld, dat een baan, trouwen en kinderen behelsde. Zelfs zijn lang gekoesterde wens om huisarts te worden, heeft hij min of meer laten schieten. Er is in zijn geval dan ook sprake van een sterke biografische verandering. Nu staat het genieten van het leven centraal voor hem en legt hij het accent op de vrijetijdsbesteding. Zijn levensstijl kan worden getypeerd als geïntegreerd⁵.

Tot nu toe hebben wij een analytische benadering gevolgd waarbij het begrip levensstijl uiteengerafeld is in dimensies, hetgeen tevens tot definiëring heeft geleid. Dit heeft volgens ons enkele belangrijke inzichten opgeleverd, waarbij de complexiteit is gereduceerd en het begrip meer hanteerbaar is gemaakt.

Welke zijn echter de beperkingen van deze analytische benadering? Zoals eerder is opgemerkt, is de 'kleur' van een levensstijl gebaseerd op de mengeling van de onderscheiden dimensies en de nadruk die op een of meerdere dimensies en op de structurele gegevens wordt gelegd. Het geheel is immers meer dan de som der delen, maar het is moeilijk een beeld van het geheel te verkrijgen door het grote aantal dimensies en variaties daarin welke gecombineerd zouden moeten worden. Misschien is dit vraagstuk beter op te lossen door de motieven die de mensen meer of minder bewust drijven tot het prefereren van een bepaalde levensstijl als uitgangspunt van de synthese te nemen. Mensen zijn binnen zekere grenzen vrij hun levensstijl te kiezen en zij kunnen hun levensstijl veranderen. Vaak heeft men redenen om op een bepaalde manier te leven of streeft men

bepaalde doeleinden na. Enkele van deze redenen zijn:

- *Overleving*. Dit impliceert een minimaal bestaansniveau, waarbij vele activiteiten gericht zijn op het vervullen van de basisbehoeften. Uitgebreide netwerken en informele kredietsystemen maken veelal deel uit van de strategieën die erop gericht zijn om het bestaan te verzekeren.

- *Handhaving*. Dit houdt in dat mensen hun levensstijl gebruiken als een strategie ter bestendiging van hun positie. Daarbij wordt alles in het werk gesteld om bepaalde gewoonten te handhaven en activiteiten voort te zetten, zelfs in een situatie waarin men zich dat niet meer kan veroorloven (bijvoorbeeld ten gevolge van werkloosheid).

- *Alternatieve carrière*. Wanneer de gebruikelijke weg naar succes geblokkeerd is, kan men een ander pad trachten te bewandelen. In een dergelijke situatie kan een individu zich een levensstijl aanmeten die meer kans biedt op slagen. Zo kan men in plaats van een carrière als zakenman een carrière als superbink ambiëren.

- *Rebellie*. Een van de motieven van een non-conformistische levenswijze kan gelegen zijn in rebellie. Daarbij worden, in tegenstelling tot het geval van de alternatieve carrière, de waarden van de dominante cultuur verworpen.

- *Zekerheid*. Grote onzekerheid kan leiden tot een behoefte aan duidelijkheid en strikte waarden en normen. Een oplossing hiervoor kan gevonden worden in een sterk religieuze levensstijl die bijvoorbeeld aanleiding geeft tot het zoeken van aansluiting bij een sekte. Een andere oplossing is gelegen in een conformistische levensstijl waarbij de normen en waarden van de dominante cultuur strikt worden geïncorporeerd en afwijkingen niet worden geduld.

Voor een volledige synthetische benadering moet ook rekening worden gehouden met de historische en hedendaagse maatschappelijke context waarin mensen leven. Een levensstijl zal afhankelijk van de periode in de geschiedenis, en de aard en het belang ervan, door de omringende samenleving worden behandeld als een onschuldig bijverschijnsel of als een bedreiging voor de maatschappij. Veelal reageert de omgeving door stereotypering en stigmatisering van een levensstijl, waardoor het beeld dat iemand van zijn eigen levensstijl heeft, de zogenaamde *inside view*, aanmerkelijk kan verschillen van het beeld dat de buitenwereld ervan heeft, de zogenaamde *outside view*. Deze discrepantie kan aanleiding geven tot een wisselwerking en wederzijdse beïnvloeding.

4. Conclusie

Het begrip levensstijl is niet nieuw. Het maakt deel uit van de dagelijkse woordenschat, maar komt ook in de sociologische en antropologische literatuur voor. Als wetenschappelijke term is levensstijl echter nauwelijks theoretisch en empirisch uitgewerkt. Veelal wordt het op vage wijze gehanteerd, min of meer synoniem

met het begrip subcultuur. Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in zowel westerse als niet-westerse steden richt zich dan ook veelal op dit groepsniveau. Daardoor worden naar onze mening veel nuances van het stedelijk leven onderbelicht; schakeringen, die door de studie van levensstijlen beter tot hun recht zouden kunnen komen. Dit is met name belangrijk wanneer we de globale overheersende tendens in aanmerking nemen, dat in de niet-westerse stedelijke samenlevingen etniciteit als criterium van socioculturele differentiatie geleidelijk plaats maakt voor sociaal-economische criteria gerelateerd aan sociale stratificatie. In de westerse stedelijke samenlevingen daarentegen wordt sociale stratificatie als criterium van socioculturele differentiatie meer en meer vervangen door verschillen op basis van subcultuur en ook levensstijl. Er is in de steden over het algemeen sprake van een groeiende diversiteit aan levensstijlen.

Vanwege het toenemende belang van levensstijl als differentiatie criterium in stedelijke samenlevingen, geven wij in dit artikel een eerste aanzet tot de theoretische uitwerking van dit concept. Levensstijl wordt daarbij opgevat als een begrip dat betrekking heeft op een complex onderdeel van de sociale werkelijkheid. Om daarin inzicht te verkrijgen wordt het begrip ontleed in een aantal componenten: ruimtelijke omgeving, sociale relaties, domeinen, processen van zingeving en symboliek. Deze blijken een rol te spelen binnen het kader van een aantal structurele karakteristieken zoals leeftijd, sekse, klasse en etnische groep en in de context van een bestaand maatschappelijk bestel met haar historische aspecten. Het belang van de genoemde componenten verschilt per levensstijl, waardoor de 'kleur' of het karakter van levensstijl varieert.

De hier voorgestelde studie van levensstijlen kan interessant zijn voor het beleid. Levensstijlonderzoek zou bijvoorbeeld inzicht kunnen verschaffen in hoge risicogroepen in de stedelijke omgeving. Taylor en Ford (1981) analyseren in dit kader de levensstijlen van bejaarden om risicogroepen op te sporen met betrekking tot ziekte. Meer algemeen kan levensstijl voor het beleid gelden als een interveniërende samengestelde variabele, die bepaalde beleidsactiviteiten bij wijze van spreken filtert en het beleidsprogramma afhankelijk van de levensstijlen van de personen voor wie het bedoeld is tot een succes of mislukking maakt.

Bij het conceptualiseren van het begrip levensstijl dient in de eerste plaats gebruik gemaakt te worden van de ideeën aangaande levensstijl van de betrokkenen zelf. Gedurende het veldwerk, dat mede aan dit artikel ten grondslag ligt, zijn de gegevens verzameld door middel van drie tot vier gesprekken per informant, waarbij een levensgeschiedenis is opgetekend, de dagelijkse routine is nagegaan en door de informant een plattegrond van de stedelijke omgeving is getekend waardoor allerlei informatie wordt gegenereerd. Verder is een uitgebreid interview afgenomen met betrekking tot de onderscheiden dimensies van levensstijl en over de visie van de informant op de eigen levensstijl en die van anderen. Naderhand is het verslag aan de informant voorgelegd, waarbij de reactie werd

opgetekend. Deze reacties zijn op zich interessant, omdat veel informanten tijdens het onderzoek een bewustwordingsproces doormaken. Naast de genoemde technieken zouden wellicht ook andere technieken, zoals participerende observatie, in aanmerking komen om het perspectief van de betrokkene op levensstijl indringend te onderzoeken. Voor verschijnselen die betrekking hebben op gedragingen van individuele personen, zoals bij het onderzoek naar levensstijlen het geval is, kunnen ideeën zoals ontwikkeld in het symbolisch interactionisme van belang zijn. Door middel van een cyclische onderzoeksstrategie zou de term levensstijl van een gefundeerd in een formeel begrip kunnen worden omgezet. Aangezien dit proces zeer tijdrovend is en de gehanteerde technieken intensief veldwerk noodzakelijk maken, zou het echter ook aan te bevelen zijn om technieken te ontwikkelen die de noodzakelijke informatie sneller genereren. Naast een kwalitatieve lijkt een kwantitatieve benadering van belang om het levensstijlonderzoek, dat op dit moment overwegend een exploratief en beschrijvend karakter heeft, ook in het domein van het toetsend onderzoek door te laten dringen.

Noten

1. Gebaseerd op: D. van Rijswijk, *Het leven in de stad*. Elisabeth, Leiden 1983 (stencil).
2. Wij zijn dank verschuldigd aan Cunera Buijs, Priscilla Follut, Nicolien Giling, Wendy Hargreaves, Marion Hendriks, Tinneke Mook, Dory van Rijswijk, Corrie Schoorl, Ted Schrader en Leen Stil die in het kader van het doctoraal bijvak Urbane Sociologie en Antropologie deelgenomen hebben aan dit onderzoek naar levensstijlen.
3. Gebaseerd op: P. Follut, *Cultuur versus cultuur*. Lifehistory van een Franse huisvrouw in Nederland, Leiden 1983 (stencil).
4. Gebaseerd op: M. Hendriks, *Levensstijl*, Leiden 1983 (stencil).
5. Gebaseerd op: M.L. van der Sande, *Pauls leven*, Leiden 1983 (stencil).

Geraadpleegde literatuur

- Brake, M., *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures. Sex and Drugs and Rock 'n Roll*. Routledge and Kegan Paul, London 1980.
- Buiks, P.E.J., en R.C. Kwant, *Cultuursociologie. Perspectief op cultuurvorming, cultuurbeleving en cultuurbeleid*. Samsom, Alphen a/d Rijn/Brussel 1981.
- Eames, E., en J. Goode, *Urban Poverty in a Cross-Cultural Context*. The Free Press, New York 1973.
- Gans, H.J., *Urbanism and Suburbanism as Ways of Life*. In: R.E. Pahl (ed.), *Readings in Urban Sociology*. Pergamon Press, London 1968, p. 95-118.
- Gilbert, A., en J. Gugler, *Cities, Poverty and Development. Urbanization in the Third World*. Oxford University Press, Oxford 1982.
- Hannerz, U., *Exploring the City*. Columbia University Press, New York 1980.
- Havighurst, R.J., en K. Feigenbaum, *Leisure and life-style*. In: *American Journal of Sociology*, vol. 64, 1958, p. 396-404.

- Hall, S., en T. Jefferson, *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain*. Hutchinson, London 1976.
- Hebditch, D., *Subculture. The Meaning of Style*. Methuen, London 1979.
- Henslin, J.H., *Deviant Lifestyles*. Transaction, New Brunswick, New York 1977.
- Landa Jocano, F., *Slums as a Way of Life*. University of Philippines Press, Quezon City 1975.
- McCord, W., en J. Howard (et al.), *Lifestyles in the Black Ghetto*. W.W. Norton and Comp., New York 1969.
- Palen, J.J., *The Urban World*. McCraw-Hill Inc., New York/London 1981.
- Roberts, R., *The Classic Slum. Salford Life in the First Quarter of the Century*. Penguin Books, Harmondsworth 1980.
- Stone, R.C., en F.T. Schlamp, *Welfare and Working Fathers. Low-mume Lifestyles*. Heath Lexington Books, Massachusetts 1971.
- Taylor, R., en G. Ford, Lifestyle and Ageing. In: *Ageing and Society*, vol. 1, 1981, p. 329-345.
- Warner, W.L., en M. Meeker, *Social Class in America*. Harper, Chicago 1960.